

Budi odgovoran, ostani doma! Značenje doma za mlade Vukovarce u vremenu pandemije COVID-19

Mateo Žanić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – područni centar Vukovar, Hrvatska
e-mail: mateo.zanic@pilar.hr
ORCID: 0000-0001-7990-558X

Ivana Bendra

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – područni centar Vukovar, Hrvatska
e-mail: ivana.bendra@pilar.hr
ORCID: 0000-0002-6592-1308

Ines Milanković

e-mail: ines.kreestic@gmail.com

SAŽETAK Uslijed pojave pandemije bolesti COVID-19 te uvođenja brojnih mjera kojima se ograničava kretanje istraživanje odnosa stanovanja i doma dobilo je dodatno na značaju.

U ovom radu se, stoga, na primjeru mladih iz Vukovara nastojalo odgovoriti na pitanja što mladima znači dom te kako je pandemija utjecala na načine korištenja stambenog objekta. Istraživanje je provedeno polustrukturiranim intervjuima u kojima je sudjelovalo ukupno dvadeset ispitanika u dobi od 18 do 30 godina. Provedena tematska analiza polučila je razvijanje ukupno dviju tema: *Opći stav prema stanovanju* i *Transformacije stanovanja uslijed pojave pandemije COVID-19*.

Rezultati pokazuju da istraživana populacija dom prvenstveno povezuje s vlasničkim odnosima, društvenim odnosima te osjećajima. Ukratko, mladima je važno imati nešto svoje, osamostaliti se od roditelja te osjećati sigurnost. Također, pokazuju da je pojava pandemije na različite načine utjecala na to kako se mladi koriste objektima u kojima stanuju. Razlike su dolazile do izražaja kako u korištenju slobodnog vremena, tako i u odnosima spram ukućana te u odnosu prema radnim navikama i obavezama. Navedene promjene obuhvaćene su konceptom pregovaranja inverzije stvarnosti kojim ukazujemo na prestrukturiranje aktivnosti koje su se obavljale unutar i izvan stambenog objekta. Zaključujemo da razmatranje transformacija upotrebe stambenog objekta značajno doprinosi razumijevanju načina na koje su se mladi suočili s mjerama ograničavanja slobodnog kretanja, ali i pandemijom općenito.

Ključne riječi: dom, stanovanje, mladi, Vukovar, pregovaranje inverzije stvarnosti, pandemija COVID-19, kvalitativno istraživanje.

1. Uvod

Pojava pandemije uzrokovane virusom SARS-CoV-2 dramatično je utjecala na način života suvremenih društava. Poticanje mobilnosti ljudi, koje je bilo isprepletano sa širenjem globalizacijskih procesa, odjednom se počelo ograničavati. Štoviše, poruke kojima se izražavao ovaj preokret trenda jasno su izražavane pozivima da se ostane u vlastitom domu.

U nizu pitanja koja se nameću pojavom ove pandemije je i pitanje koje je zapravo značenje doma u vremenu kriznih situacija. Dakako, pitanje značenja doma nije novo. Štoviše, već i prije pojave pandemije ono je počelo izazivati sve veću pozornost znanstvenika. Čini se da se dom, premda je dugo vremena bio relativno slabo istraživana tema, posljednjih desetljeća počeo smatrati „privilegiranim mjestom za proučavanje procesa stvaranja mjesta, mobilnosti, identiteta, emocija i pripadanja, kao i odnosa većine i manjine, kako na lokalnoj tako i na globalnoj razini“ (Boccagni i Kusenbach, 2020.: 2). Pritom je tematiziranje doma, ipak, u najvećoj mjeri isprepletano s pitanjima stanovanja, zadovoljstva stanovanjem i očekivanjima od stanovanja, premda se dom kao pojam može odnositi i na šire prostorne okvire (Selwyn i Frost, 2018.).

U samom istraživanju stanovanja mogu se razlikovati dva osnovna pristupa pri čemu se u prvom pristupu stanovanju prilazi s ekonomskih i politoloških pozicija (Perkins i Thorns, 2012.; Pandžić, 2018.). Pritom se analiziraju načini na koje se u kapitalističkim društvima stambeni objekti proizvode, distribuiraju i razmjenjuju, a razmatraju se i državne politike koje bi trebale smanjiti nejednakosti na tržištu. Za razliku od toga, u drugom, interpretativnom i u većoj mjeri kulturalističkom pristupu, fokus je na pripisivanju značenja stanovanju, odnosno „istražuju se načini na koje ljudi stvaraju osjećaj doma u svom svakodnevnom životu“ (Perkins i Thorns, 2012.: 73). Upravo iz toga plodnog povezivanja stanovanja i doma razvilo se i novo područje nazvano sociologija doma. Istaknutu poziciju u tom području zauzima konstruktivistička perspektiva prema kojoj konstrukcija i percepcija doma variraju u različitim područjima i u različitim razdobljima pa je, shodno tome, važno i utvrditi na se koji način ovi procesi odvijaju na različitim, jasno određenim lokacijama (Boccagni i Kusenbach, 2020.). Osim toga, nastoje se naznačiti bitna značenja i obilježja doma. J. W. Duyvendak tako je izdvojio tri elementa putem kojih ljudi izražavaju svoje složene odnose spram doma i to familijarnost, utočište i raj (Kusenbach i Paulsen, 2013.). U tim podjelama dolaze do izražaja isprepleteni odnosi pojedinca, bliskih grupa i prostora pri čemu se značajna pažnja posvećuje emocijama.

Ipak, kako je riječ o izuzetno složenoj temi, načini konceptualizacije i definiranja doma, ali i različitih istraživačkih nalaza, stavljaju različite naglaske na to što je za dom bitno (Ursić i Krnić, 2022.). Može se primijetiti da postoji napetost između određenja doma kao proživljenog iskustva i doma kao predodžbe ili ideje koja se nastoji realizirati. Tako se s jedne strane o domu piše u kontekstu „životnog iskustva sebstva

u lokalnom području" (Selwyn i Frost, 2018.: 11), ali se s druge strane dom dovodi u vezu i s očekivanjima koja postoje od ideje doma. Osim toga, postoje i razilaženja između određenja doma kao nečeg fiksnog i određenja doma kao nečeg fluidnog (Selwyn i Frost, 2018.).

Uz sve navedeno treba dodati i kako su dosadašnja istraživanja otvorila temu povezanosti životnih ciklusa i doma. Važnim je, dakle, postalo pitanje na koji način ljudi različitih dobnih skupina, od djece do populacije starih, vrednuju i iskazuju svoja očekivanja od doma (Boccagni i Kusenbach, 2020.). Ova tema osobito je postala aktualna nakon pojave i globalnog širenja pandemije COVID-19. Naime, postavlja se pitanje na koji način različite dobne skupine zamišljaju svoj dom u razdoblju u kojem se preporuča fizičko distanciranje i u kojem se znatno ograničava sloboda kretanja.

Prema nalazima različitih istraživanja pandemija je utjecala na doživljaj, ali i na načine upotrebe doma. Istraživanje provedeno u Turskoj pokazalo je da je tijekom pandemije dom dobio niz novih značenja, a za njegovo predstavljanje koristi se i veći broj metafora. Premda je često povezan s pozitivnim osjećajem sigurnosti i zaštite, dom se povezuje i s nizom negativnih obilježja kao što su obaveze, izolacija, nedostatak društvenog života, dosada (Gezici Yağın i Düzen, 2021.). Zapravo, autori zaključuju da su u najvećoj mjeri ispitanici iskazivali ambivalentne odnose prema domu iznoseći istovremeno i njegova pozitivna i negativna obilježja.

Osim toga, nametnuto ograničavanje kretanja te obavljanje znatno većeg broja aktivnosti u stambenom objektu doveli su i do promjena u obrascima korištenja pojedinih prostorija u domu (Bier i sur., 2022). U pojedinim prostorijama počelo se obavljati više funkcija, osobito u spavaćim sobama koje su postale mjesta pohađanja online seminara, ali i bavljenja sportom.

Kad je riječ o stanovanju, sve značajnijom postaje i tema rada od kuće budući da je pojava pandemije utjecala na veliko povećanje broja ljudi koji su na taj način obavljali svoj posao. Neki nalazi ukazivali su na to da ova pojava može imati pozitivne učinke na produktivnost radnika kao i na rodne uloge. Naime, pokazalo se da su muškarci koji su tijekom pandemije radili od kuće u znatno većoj mjeri bili uključeni u obavljanje kućnih poslova, ali i u odgoj djece (Chung i sur., 2021.). Ipak, neke ranije studije pokazivale su da postoje i negativni aspekti te pojave budući da se javljaju teškoće usklađivanja radnih obaveza i privatnog života (Vyas i Butakhieo, 2021.).

U tom spletu novonastalih izazova upravo se na primjeru odnosa prema stanovanju i domu mogu proučavati i određene napetosti proizašle iz novonastale društvene stvarnosti, kao primjerice odnos između potrebe za društvenošću i potrebe za distanciranjem (Byrne, 2020.). Stoga nas je zanimalo na koji način populacija mladih iz grada Vukovara razmišlja o domu te na koji način doživljava promjene koje su se dogodile u njihovu stambenom objektu nakon pojave pandemije COVID-19.

Kako bismo odgovorili na postavljena pitanja, u prvom dijelu rada najprije ćemo ukratko ukazati na neke specifičnosti suvremene pozicije mladih kako u Hrvatskoj, tako i u Vukovaru i Vukovarsko-srijemskoj županiji. Razmatrajući ove specifičnosti posebno ćemo se osvrnuti na pitanje stanovanja. Držimo da su te informacije bitne kako bi se bolje kontekstualizirali dobiveni istraživački nalazi koji se iznose u drugom dijelu rada.

2. Položaj mladih u Vukovarsko-srijemskoj županiji

Posljednjih desetljeća došlo je do značajnih promjena u položaju mladih u hrvatskom društvu pri čemu se obično tvrdi da se njihov položaj zapravo otežao (Ilišin, 2019.). Kao razlozi toj promjeni navode se produženo obrazovanje, nesigurna zaposlenja i općenito otežan proces osamostaljivanja. U tom kontekstu pokazuje se kako i kvalitetno rješavanje stambenog pitanja predstavlja veliki izazov za mlade u Hrvatskoj. Oni, u odnosu prema mladima u drugim europskim zemljama, kasno napuštaju roditeljski dom, a prema rezultatima istraživanja provedenog 2013. godine sami mladi procjenjuju da je glavni uzrok tome to što si ne mogu priuštiti da odele iz roditeljskog doma (Ilišin, 2019.).

Ipak, čini se da u Vukovaru država i grad pokazuju više inicijative kako bi pomogli mladima u rješavanju stambenog pitanja. Jedna od mjera Vlade Republike Hrvatske, kojom se nastoji ublažiti spomenute nepovoljne okolnosti koje otežavaju mogućnosti mladih za zasnivanje vlastitog doma, doneseni je *Zakon o stambenom zbrinjavanju na potpomognutim područjima* (NN 106/18) koji je na snazi od 1. siječnja 2019. godine.¹ Kako se navodi u samom Zakonu, njegovim donošenjem cilj je „poticati povratak, ostanak i naseljavanje stanovništva na potpomognutim područjima“. Grad Vukovar, kao jedan od gradova koji temeljem indeksa razvijenosti, odnosno prema stupnju razvijenosti zaostaje za nacionalnim prosjekom pripada potpomognutim područjima² i u tom smislu nudi nekoliko mogućnosti za stambeno zbrinjavanje mladih. U okviru ukupno pet

¹ Spomenuti Zakon i mjera u okviru Programa stambenog zbrinjavanja nadovezuje se na prethodni Zakon o područjima posebne državne skrbi (NN, br. 86/08., 577/11., 51A/13., 148/13., 147/14., 18/15.)

² Temeljem uvida u podatke koje objavljuje Hrvatska gospodarska komora jedinice područne (regionalne) samouprave razvrstavaju se u ukupno 4 skupine prema indeksu razvijenosti gdje je vidljivo da Vukovarsko-srijemska županija pripada u jednu od ukupno 6 županija ispodprosječno rangiranih jedinica s najlošijim indeksom razvijenosti. Također, grad Vukovar kao jedinica lokalne samouprave razvrstan je u četvrtu od ukupno 7 skupina prema indeksu razvijenosti što znači da pripada jedinicama lokalne samouprave koje se prema vrijednosti indeksa razvijenosti nalaze u prvoj četvrtini ispodprosječno rangiranih jedinica lokalne samouprave. Podatci preuzeti s: <https://www.hgk.hr/documents/potpomognuta-podrucjapo-zupanimajama5adf24a09fb4e.pdf> datum preuzimanja 28. siječnja 2022.

modela stambenog zbrinjavanja mladi mogu dobiti u najam obiteljsku kuću ili stan u državnom vlasništvu (s mogućnošću otkupa), a dodatno im se omogućava i darovanje građevinskog materijala za obnovu, dogradnju / nadogradnju ili izgradnju obiteljske kuće. Dodatna pogodnost koju omogućava doneseni Zakon stambeno je zbrinjavanje mladih osoba određenih struka i zanimanja od interesa za jedinicu lokalne samouprave, tzv. kadrovske stambeno zbrinjavanje, koje mladima nudi mogućnost osamostaljivanja i iseljenja iz roditeljskog doma. Tako je u razdoblju od donošenja ovoga Zakona u Vukovaru mladima različitih zanimanja i struka dodijeljeno ukupno 59 stanova.³

Ipak, usprkos spomenutom Zakonu koji donekle olakšava mogućnosti mladih Vukovaraca za zasnivanje vlastitog doma u odnosu na razvijenije dijelove Hrvatske, grad Vukovar prostor je koji obilježava mnoštvo negativnih pokazatelja koji otežavaju njegov gospodarski napredak, a samim time i tranziciju mladih u svijet odraslih. Rezultati istraživanja provedenog u Vukovarsko-srijemskoj županiji donose uvide o zadovoljstvu mladih pojedinim aspektima koji utječu na kvalitetu života. Pokazalo se, naime, da mladi iskazuju određenu razinu zadovoljstva sigurnošću ($M=3,85$) pa i kvalitetom stanovanja ($M=3,78$)⁴ (Žanić i sur., 2019.). Međutim, kategorija za koju su učenici iskazali najmanje zadovoljstva percepcija je mogućnosti zapošljavanja ($M=2,08$). Mladi su bili nezadovoljni različitim aspektima zapošljavanja u županiji – od procjene netransparentnosti postupka do nedostatka kvalitetnih radnih mjesta. Osim toga, treba uzeti u obzir da i posljedice Domovinskog rada još uvijek opterećuju stanovnike vukovarskog kraja (Žanić, 2017.). Kad je riječ o mladima, osobitu pažnju izazivaju podjele koje se reproduciraju u obrazovnom sustavu (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2012.). Napokon, posljednjih godina u prvi plan došli su nalazi koji ukazuju na izuzetno negativna demografska kretanja u županiji (Živić, 2021.). U istraživanju provedenom 2020. stanovnici ove županije su pak kao probleme koji u najvećoj mjeri otežavaju život u tom kraju izdvojili nezaposlenost i iseljavanja (mladih) (Rihtar, 2021.). Rezultati također pokazuju da su migracijske aspiracije među mladima jako izražene tako da bi velik broj mladih glavninu života proveo ili u drugim krajevima Hrvatske ili u inozemstvu (Žanić i sur., 2019.).

³ Informacija preuzeta s: <https://www.vukovar.hr/gradske-vijesti/286-upravni-odjel-za-prostorno-uredenje-provedbu-dokumenata-prostornog-uredjenja-i-gradnje-i-upravljanje-gradskom-imovinom/15859-dodijeljeno-jos-10-kadrovskih-stanova>

⁴ Ispitanici su na navedena pitanja davali odgovore na skali od 1 do 5.

Uz sve do sada detektirane probleme, za koje se drži da otežavaju proces pune integracije mladih u društvo, pojavili su se i novi izazovi povezani s društvenim šokom koji je izazvala pandemija bolesti COVID-19. Stoga, držimo važnim ispitati na koji način mladi iz Vukovara ocjenjuju svoju stambenu situaciju i na koji način razmišljaju o konceptu doma.

3. Metodologija istraživanja

Kvalitativno istraživanje provedeno je metodom polustrukturiranih intervjua u razdoblju od 16. studenoga 2020. do 11. travnja 2021. godine. Ukupno je obavljeno dvadeset intervjua s mladima na području grada Vukovara u dobi od 18 do 30 godina, od čega su u 7 slučajeva ispitanici bili mladići, a u 13 slučajeva djevojke. Odobrenje za provođenje istraživanja dalo je Etičko povjerenstvo Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar (br. 11-73/20-2137, 4. studeni 2020.).

S obzirom na otežane okolnosti za provedbu istraživanja, prouzrokovane epidemijom bolesti COVID-19, kao najprikladnija dostupna operacionalizacija ciljne populacije odabrana je neprobabilistička metoda uzorkovanja – tehnika „snježne grude“ (Milas, 2005.). Kriterij koji nam je pritom bio ključan za sudjelovanje u istraživanju je taj da je osoba u vremenu od donošenja *Odluke o proglašenju epidemije bolesti COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2* od 11. ožujka 2020. godine živjela na području grada Vukovara.⁵ Dodatno se vodilo računa o podjednako zastupljenosti mladih različitih profesija i radnog statusa. Također, ispitanici su se razlikovali i prema stambenom statusu pri čemu je sedam ispitanika živjelo s roditeljima, deset ispitanika živjelo je u unajmljenom objektu (državni ili privatni najam), dok je troje ispitanika živjelo u objektu u kojem su vlasnici ili suvlasnici.

U skladu s istraživačkim interesima, pored socio-demografskih obilježja ispitanika (spol, dob, razina obrazovanja, radni i stambeni status), polustrukturirani intervjui sadržajno obuhvaća ukupno šest tematskih cjelina. Prva cjelina naslovljena *Stanovanje* odnosi se na pitanja o obilježjima objekta u kojem stanuju, zadovoljstvo objektom i mogućnošću rješavanja stambenog pitanja na prostoru grada Vukovara te stavove o važnosti posjedovanja vlastitog doma. Druga tematska cjelina naslovljena *Prirodni i društveni okoliš* odnosi se na pitanja o zadovoljstvu izgledom i kvalitetom prirodnog okoliša u blizini doma, zadovoljstvu susjedstvom, učestalosti druženja i povjerenju u susjede. Treća tematska cjelina *Vrijeme svakodnevno provedeno u kući* propituje način

⁵ Odluka o proglašenju epidemije bolesti COVID-19 uzrokovana virusom SARS-CoV-2, zdravlje.gov.hr (pristupljeno 14. siječnja 2022.)

provođenja slobodnog vremena u vlastitom domu (hobije, najučestalije aktivnosti, učestalost druženja, važnost provođenja vremena u domu). Posljednje tri tematske cjeeline – *Vrijeme u stambenom objektu za vrijeme lockdowna – materijalni aspekti*, *Vrijeme u stambenom objektu za vrijeme lockdowna – društveni aspekti* i *Planovi za budućnost* fokusirane su na utvrđivanje promjena u načinu korištenja stambenog objekta u kojemu žive u vremenu od uvođenja epidemioloških mjera o ograničenoj slobodi kretanja.

Analiziranje podataka obavljeno je primjenom kvalitativne analitičke metode induktivne tematske analize. Odabrana metoda označava da smo pristupili procesu kodiranja bez pokušaja da se prikupljeni set podataka „uklopi u već postojeći okvir kodiranja ili analitička preduvjerenja istraživača“ (Braun i Clark, 2006.). Na takav analitički proces odlučili smo se primarno iz razloga jer dosadašnji teorijski okviri u sociologiji doma ne nude mogućnost njihove primjene na specifične društvene okolnosti o kojima je riječ u ovome istraživanju. Autori su samostalno proveli istraživanje, transkripciju te analizu prikupljenih podataka.

Na koncu, proces detaljnog iščitavanja cjelokupnog seta podataka na latentnoj razini, nakon generiranja inicijalnih kodova, polučio je razvijanje ukupno dviju tema s osam pripadajućih podtema, odnosno kategorija.

4. Rezultati istraživanja i rasprava

4.1. Opći stav prema stanovanju

U nastojanju da se prodube spoznaje o tome na koji način različite dobne skupine razmišljaju o svom domu, u ovom istraživanju postavili smo pitanje kako mladi zamišljaju dom. Kako se može vidjeti u tablici broj 1, mladi su značenje doma u potpunosti tumačili u kontekstu stanovanja i to na način da je značenje doma postalo jedna kategorija unutar šire teme, koju smo nazvali *opći stav prema stanovanju*. Zbog opsega rada nismo u mogućnosti detaljnije izložiti sve nalaze iz korpusa podataka koji se odnosi na ovu temu, već ćemo se prvenstveno fokusirati na set podataka koji se odnose na značenje doma, a kada je riječ o drugim dvjema kategorijama, nešto više ćemo reći samo o najznačajnijim nalazima.

Tablica 1.

Opći stav prema stanovanju

OPĆI STAV PREMA STANOVANJU		
ZADOVOLJSTVO STANOVANJEM	ZNAČENJE DOMA	PLANIRANJE BUDUĆNOSTI
Osnovna obilježja stambenog objekta - vlasništvo - veličina - opremljenost - duljina boravka - ukućani	Vlasništvo nad objektom - posjedovati nešto svoje - odraz mentaliteta - najam	Stambene aspiracije - posjedovanje većeg objekta
Zadovoljstvo širim socio-prostornim kontekstom - povjerenje u susjede - zadovoljstvo kvartom - zadovoljstvo životom u Vukovaru	Društvena dimenzija - osamostaljivanje od roditelja - obitelj - individualizacija	Migracijske aspiracije - nemogućnost pronalaska zaposlenja
	Osjećaji - sigurnost - sreća	

Kada je riječ o zadovoljstvu stanovanjem, najviše nezadovoljstva izraženo je u odnosu na veličinu objekta i to kod ispitanika koji žive u stanovima. Radi se o problemu koji nije nov, već se može povezati s nizom nešto starijih istraživanja u kojima se ukazivalo na to da mali i standardizirano proizvedeni stanovi dolaze u konflikt s „ojačalim procesima individualizacije“ (Rogić, 1990.: 79). U takvim slučajevima zadovoljstvo stanovanjem utječe i na stambene aspiracije budući da bi veći broj ispitanika koji žive u stanovima volio u budućnosti živjeti u većem stanu.

Ipak, kada se stanovanje stavi u kontekst šireg tumačenja zadovoljstva životom u gradu, dolaze do izražaja i neki pozitivni stavovi ispitanika. Kao prvo, mogućnost rješavanja stambenog pitanja prema većini bolja je u Vukovaru nego u drugim gradovima, a mnogima je prednost i što ne žive u prevelikom gradu. Također, pokazalo se da mladi pokazuju zadovoljstvo mnogim aspektima života u gradu, posebno sadržajima koji se nude. Usprkos tome, ispitanici uočavaju i ozbiljne slabosti gradskog života, a dvoje ispitanika sigurno je da će sa partnerima iseliti iz grada. Osnovni problem koji se navodi je posao, odnosno pronalazak kvalitetnog zaposlenja. Prema riječima jednog ispitanika:

„Tako da nije neki problem doć do nekretnine, a mislim da je bolje uzeti nešto svoje nego plaćat najam. To se opet vezuje uz posao, džaba ti kuća ako nemaš posao.” (Sugovornik 17)

To ide u prilog tezi da u suvremenim okolnostima neka prostorna cjelina, neovisno je li riječ o selu ili gradu, mora ponuditi zadovoljavajuće uvjete života u nizu aspekata jer reduciranje šansi lako dovodi do osjećaja zakinutosti te porasta migracijskih aspiracija (Seferagić 1993.; Žanić i sur. 2019.).

Važnim držimo nalaze prema kojima mladi iznose podvojene stavove o svom susjedstvu, ali i da istovremeno ne ističu susjedstvo kao važan čimbenik pri razmišljanju o vlastitom domu. Uzrok tomu da mladi ne povezuju susjedstvo i kvart sa svojim razmišljanjima o domu moglo bi biti uvjetovano njihovim godinama jer bi se moglo pretpostaviti da stariji ljudi s kontinuitetom boravka na nekoj lokaciji u većoj mjeri povezuju vlastita iskustva, pa onda i iskustvo življenja u nekom susjedstvu, s tumačenjem doma. No, moguće je da određenog utjecaja na ovakav nalaz ima i odnos prema susjedstvu koji sada imaju. Naime, među mladima dominira pozitivno ocjenjivanje vlastitog susjedstva pa i pridavanje određenog povjerenja susjedima, međutim, susjedstvo nije dominantno povezano s prostorom u kojem se intenzivno druži i provodi slobodno vrijeme. Zanimljivo je da je i istraživanje o percepciji socijalne kohezije u Hrvatskoj pokazalo kako relativno velik broj ispitanika (73%) smatra da su ljudi u njihovu susjedstvu još uvijek spremni pomoći jedni drugima, no znatno manji broj ispitanika ocijenio je da su njihova susjedstva čvrsto povezana, tek njih 46% (Miletić i sur., 2016.).

Ta ideja da među ljudima u susjedstvu postoji određena razina solidarnosti, ali da se susjedstva više ne percipiraju kao čvrste zajednice, dominira i među mladim Vukovarcima. Jedan ispitanik tako je na pitanje kakvo je stanje u njegovu susjedstvu odgovorio: „Pa svi smo mi u dobrim odnosima, nitko nije posvađan ali primijetio sam da se ljudi danas slabije družu nego prije. Prema priči mojih roditelja i kako je to bilo dok nije bilo ove tehnologije. Nije tu čak ni rat kriv toliko. Općenito ljudi manje idu jedni kod drugih ili imaju interes za neki razgovor na ulici. Sve se to svodi na neki kratki pozdrav. Kako si, što ima? I to je to.” (Sugovornik 18)

U teorijskim razmatranjima doma kao i u dostupnim istraživanjima često se iznosi stav da je dom višedimenzionalan koncept pri čemu je bitno da označava nešto više od materijalnog objekta. Da je značenje doma složeno i višedimenzionalno, pokazuju i nalazi ovoga istraživanja pri čemu je višedimenzionalnost u ovom slučaju određena trima potkategorijama: vlasništvom nad objektom, društvenom dimenzijom i osjećajima. Ono što je, međutim, zanimljivo je da mlade Vukovarke i mladi Vukovarci učestalo dom povezuju s posjedovanjem svoje nekretnine što u prethodnim istraživanjima nije bilo detektirano kao važno obilježje doma. Štoviše, u nekim iskazima ispitanika

posjedovanje objekta naznačeno je kao uvjet izgradnje doma. Bitno je, dakle, biti svoj na svome što neki ispitanici povezuju s mentalitetom koji vlada na našim prostorima, ali i s činjenicom da je bolje ulagati u nešto svoje.

Zanimljivo je, također, da se i kod onih ispitanika kojima dom još nije prioritet te će tu ideju nastojati realizirati u budućnosti isprepliće stav o domu kao nečemu svojem. Jedna je ispitanica na pitanje što za nju znači imati dom rekla:

„Ja planiram imati u životu nešto svoje, ali puno mi je bitnije sve prije istražiti i pronaći sebe pa onda kuću.” (Sugovornica 4)

Treba dodati da istraživanja stanovanja ukazuju na to da je u postkomunističkim zemljama posjedovanje objekta dominantan oblik vlasništva nad stambenim objektom, a takva je situacija i u Hrvatskoj (Svirčić Gotovac, 2020.). Mnogi mladi, stoga, doživljavaju takvo ponašanje kao standard, kao primjer društvenog uspjeha, ali, isto tako, mnogi to smatraju izlazom iz uloge najamnine koja je u Republici Hrvatskoj u svojevrsnoj sivoj zoni te u praksi dovodi do istinske nesigurnosti:

„Pa nekako, valjda smo mi takav mentalitet da volimo imat nešto svoje, a opet to s iznajmljivanjem nije baš uređeno, tako da uvijek je neka ta nesigurnost hoće li vlasnik prodat stan pa te izbacit na ulicu, hoćeš li nać nešto svoje, tako da uvijek se gleda da imaš nešto svoje.” (Sugovornik 17)

Dakle, kako će se i kasnije kod razmatranja osjećaja pokazati mladi povezuju dom s nečim sigurnim, a uzimanje stana u najam, zbog slabo regulirane zakonske situacije, s nečim što donosi nesigurnost.

Druga dimenzija značenja doma odnosi se na društvene odnose. Istaknut je stav da mladi teže ostvarenju samostalnosti te odlasku iz roditeljskog doma što je inače u Hrvatskoj praksa koja se u prosjeku prakticira jako kasno u odnosu na ostale europske zemlje. Ipak, nakon težnje za osvajanjem samostalnosti većina mladih dom vidi kao prostor u kojem planira zasnovati obitelj, a tek jedan ispitanik teži za domom kao prostorom u kojemu će biti sam. Taj ispitanik koji ima 20 godina i živi s roditeljima, je rekao:

„Paa, volio bih imati svoj dom. Nitko ti ne sjedi za glavom, ne zadaju ti nekakve poslove koje moraš baš odraditi i tako. Najviše bih volio da sam sâm i da mi nitko ne zapovijeda.” (Sugovornik 13)

Ipak, za razliku od ovog ispitanika, ostali su dom dominantno povezivali s prijelazom iz roditeljskog doma ka zasnivanju vlastite obitelji. Jedan od ispitanika, koji još živi s roditeljima, na sljedeći je način izrazio svoje shvaćanje toga što za njega znači dom:

„Jako puno. Znači, to je početak života, nove obitelji, novih nekih pravila, sve novo.” (Sugovornik 9)

Drugi ispitanik izražava na sljedeći način svoje shvaćanje što mladima znači dom:

„Pa ja mislim da im je jako važno da žive sami i da žive sa partnerom, tko je to već, djevojka, žena ili tko već. Mislim da je to nekako najbitnije svima uz stalan posao da je stambena neovisnost, dakle, to su dvije najbitnije stvari.” (Sugovornik 2).

Važnim nalazom držimo i to da se u istraživanoj populaciji ni na koji način dom nije povezivao s nostalgичnom idejom roditeljskog doma, već se dom prvenstveno vezivao za očekivanja u budućnosti. O rješavanju stambenog pitanja kod mladih zna se pisati i kao o važnom ritualu prijelaza (Kusenbach i Paulsen, 2013.). Prethodno navedeni citati dobro ilustriraju korisnost koncepta rituala prijelaza te pokazuju da se on može primjenjivati u ovom slučaju. Kuća ili stan tako se kod mladih shvaćaju kao sredstva koja omogućavaju rješavanje stambenog pitanja te odlazak od roditelja čemu mladi posvećuju veliku važnost u procesu odrastanja ili osamostaljivanja. Treba dodati i kako je troje ispitanika pojavu pandemije koronavirusa navelo kao čimbenik koji ih je dodatno potaknuo na razmišljanja o osamostaljivanju, odnosno preseljenju od roditelja. Jedna ispitanica tako je tijekom trajanja pandemije odlučila preseliti k partneru, jedna je rekla da ju je pandemija potaknula na razmišljanja da želi vlastitu kuću s okućnicom, dok je jedan ispitanik izjavio da je uvidio kako je pogriješio što ranije nije napustio roditeljsku kuću.

Napokon, kao treća dimenzija koja određuje značenje doma su osjećaji. Isticanje osjećaja izrazito je isprepleteno s prve dvije potkategorije, osobito s posjedovanjem nekretnine te osamostaljivanjem. Kako je već naznačeno, mladi smatraju da će im posjedovanje objekta donijeti osjećaj sigurnosti.

Sloboda se pak vezuje uz osamostaljivanje bez obzira na to je li već do tog osamostaljivanja došlo ili se ono tek planira. Na pitanje što bi za njega značilo imati vlastiti dom, jedan ispitanik odgovorio je da bi to trebao biti smještaj gdje neometano živi i spava te gdje bi se osjećao opuštenije i slobodnije. Prema riječima tog sugovornika dom bi bio:

„Pa sloboda jedna. Mislim da bi bio manji stres. Što živim sa svojim duže sve više vidim da se baš i ne podnosimo.” (Sugovornik 18)

S obzirom na sve prethodno navedeno otvara se pitanje na koji način mladi razmišljaju o domu i iznose svoju predodžbu o njemu. Držimo da dobiveni nalazi idu u prilog razumijevanju doma kao ideje koja se u većoj ili manjoj mjeri realizira u sadašnjem stambenom objektu. Dom se, dakle, veže uz određena očekivanja, a njihovo ostvarenje se procjenjuje nizom praksi, predodžbi i značenja. Stoga se može zaključiti da je dom

kao ideja zamišljen kao relativno jasno ograničen prostor pri čemu se nastoji na različite načine razlučiti ono što se očekuje da bude unutra i ono što se očekuje da bude izvan njega. Premda je bila izložena određenim kritikama, držimo da je u ovom kontekstu korisna koncepcija utočišta i to doma kao *očekivanog utočišta* (Mallett, 2004.). Uočljivo je naime da mladi računaju na očekivano utočište koje će im prema potrebi omogućiti povlačenje iz vanjskog svijeta pritom iznoseći određene karakteristike koje bi ono trebalo zadovoljiti. Posjedovanje, osamostaljivanje, kao i određeni osjećaji, prvenstveno sigurnosti, predstavljaju osnovu oko koje se strukturira ideja doma. No, ovi elementi na različite se načine vrednuju i određuje njihov prioritet.

Može se na kraju zapaziti da, premda se mlade pozivalo da ostanu u svojoj kući, mnogi od njih u svojoj tranzicijskoj životnoj fazi zapravo ne misle da imaju dom. Oni žive u stambenim objektima, a proces stvaranja doma za neke od njih tek je započeo, dok neki njegovo započinjanje odgađaju za budućnost.

4.2. Transformacija stanovanja uslijed pojave pandemije COVID-19

Transformacije načina na koji su mladi iz Vukovara doživjeli stanovanje za vrijeme pandemije COVID-19 također se ne može promatrati izdvojeno već samo u stalnoj interakciji onoga što su radili u kući ili stanu i onoga što su radili ili željeli raditi izvan kuće ili stana. Stoga se pokazalo važnim uzeti u obzir opći doživljaj pandemije, koji se, kako se može vidjeti u tablici broj 2, temeljio na osobnim iskustvima, društvenim konzekvencama pandemije te stavovima prema novim izazovima koje je donijela pandemija. Pokazalo se da je ispitanicima osobito ostalo u sjećanju prvo razdoblje, kada su se počele uvoditi mjere i kada je nastupila karantena. Reakcije ispitanika na to bile su različite, od nevjerice do straha i nesigurnosti, a veći broj ispitanika to izražava dojmom da su te dane doživjeli kao da su gledali neki film. Filmizacijom stvarnosti, stoga, nazivamo korištenje filmskih motiva za objašnjenje vlastitog iskustva, osobito u prvim danima uvođenja širih mjera s ciljem suzbijanja pandemije COVID-19. Jedan od ispitanika svoje je iskustvo ispričao sljedećim riječima:

„Bio je baš lijep proljetni dan. Mi smo roštiljali i nju je zvao njezin brat na mobitel i kaže morate se vratiti kući, izgleda da će zatvoriti ulaske u gradove. Osjećao sam se kao u nekom science-fictionu u nekom postapokaliptičnom ili predapokaliptičnom vremenu gdje moraš sad doći u grad, a mi ložimo vatru i pečemo meso. Vidim ono pusta je cesta, sve manje auta je bilo na cesti. U gradu nema žive duše kad smo dolazili u grad.” (Sugovornik 18)

Tablica 2.
Transformacija stanovanja uslijed pojave pandemije COVID-19

TRANSFORMACIJE STANOVANJA USLIJED POJAVE PANDEMIJE COVID-19	
DOŽIVLJAJ PANDEMIJE	KORIŠTENJE STAMBENOG OBJEKTA TIJEKOM PANDEMIJE
<p>Osobna iskustva</p> <ul style="list-style-type: none"> - filmizacija stvarnosti - iskustvo samoizolacije - doživljaj blagdana ili važnih datuma - odgađanje planova 	<p>Rad na stambenom objektu</p> <ul style="list-style-type: none"> - (pre)uređenje prostora - održavanje objekta
<p>Društvene konzekvence pandemije</p> <ul style="list-style-type: none"> - društvene interakcije - dobne skupine 	<p>Pregovaranje inverzije stvarnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> - prehrambene navike - korištenje medija i interneta - online kupovina - rad od kuće - provođenje slobodnog vremena - odnos s ukućanima
<p>Stavovi prema novim izazovima</p> <ul style="list-style-type: none"> - stav prema ograničenju kretanja - stav prema radu Nacionalnog stožera 	

Među osobnim iskustvima koja mladi povezuju s pandemijom, a koja su im posebno ostala u sjećanju, su i odgađanje planova, neizvjesnosti vezane uz organiziranje svatova, iskustvo blagdana i važnih datuma te samoizolacija. U nametnutim okolnostima, u kojima su bila zabranjena ili ograničena veća okupljanja, neki ispitanici ipak su sebi nastojali stvoriti prihvatljivo „novo normalno“. Međutim, upuštanje u događanja kao što je organizacija svatova sa sobom je nosilo niz izazova, o čemu svjedoči iskustvo jedne ispitanice:

„Svaki dan sam mislila hoće li uopće biti svatova i što da radim, samo se o koroni pričalo, o mjerama, uputama i naravno da su ljudi oko mene još dodatno sa mnom imali potrebu to komentirati. Tad me to opterećivalo baš nepotrebno. Naravno, nije nam ni bilo ugodno pred sam taj datum, ludila sam, naravno da je bilo straha da netko od najbližih ili nas mladenaca ne završi u samoizolaciji ili dobije koronu koji dan prije, da se nešto ne zabrani pa što onda s tom hranom i svim isplaniranim. Ili šta ako se netko zarazi u svatovima, ni to ne želimo, a opet želimo se vjenčati.“ (Sugovornica 20)

Osobna iskustva dakako su povezana i sa stavovima o društvenim konzekvencama pandemije. Iznosili su se različiti aspekti društvenog života na koje je pandemija utjecala pri čemu je, prema mišljenju većine ispitanih, upravo populacija mladih bila najviše pogođena tom situacijom. Navodili su se tako nedostaci proizašli iz nemogućnosti druženja, kretanja, putovanja, otežanog studiranja, otežanog zapošljavanja. Prema riječima jedne ispitanice mladi imaju niz specifičnih problema prouzrokovanih ograničenjem kretanja:

„Gdje da nađu curu, dečka, šta mogu, a svi oni koji su izišli na tržište rada, gdje da traže posao, što da rade. Grozno, smatram da je situacija neizvjesna i da oni koji planiraju djecu, obitelj i slično, da se malo i boje ako nemaju sigurne poslove.” (Sugovornica 7)

Međutim, troje ispitanika iznijelo je stav da se najteže sa situacijom nosi populacija starih budući da su mladi prilagodljiviji, odnosno „mladi su ionako digitalna djeca” kako je navela jedna ispitanica. (Sugovornica 4) .

Uočene su i značajne promjene u interakcijama pri čemu kod nekih ispitanika takve promjene izazivaju nedoumice pa čak i zbunjenost:

„Pa ono što sam primijetila da svi rade, a to je meni tako odbojno, znači kad se vidim s nekim pa me pita rukujete li se, grlite li se? Ma, čovječe, nemoj me to pitati ili me zagrliti ili me nemoj zagrliti.” (Sugovornica 15)

Stoga, gotovo polovina ispitanika (ukupno 9) drži da je pandemija već sada izazvala značajne promjene u društvenim odnosima koji će se odraziti i na budućnost jer će ljudi biti oprezniji u interakcijama. Ipak, 11 ispitanika izražava optimizam smatrajući da će se ljudi poželjeti druženja, tako da dugoročno pandemija neće ostaviti traga na društvene odnose.

Prema rezultatima istraživanja provedenog u Hrvatskoj mladi su u odnosu na ostale dijelove populacije iskazivali manje povjerenja u rad niza institucija, dok su istovremeno nešto nižim procjenjivali prijetnje od pandemije (Bagić i Šuljok, 2021.). Mladi Vukovarci pokazali su znatno razilaženje u stavovima prema mjerama Nacionalnog stožera civilne zaštite. Jedni su tako naglašavali kako se članovi stožera trude te da donesene mjere treba poštovati, dok su drugi uglavnom ukazivali na kontradiktornost propisanih mjera. Takvo razlikovanje u stavovima odražavalo se i pri ocjenjivanju mjera ograničenja kretanja. Naime, devet ispitanika iznijelo je stav kako su mjere nužne da bi se spriječilo širenje koronavirusa, dok ih troje smatra da su mjere pretjerane, odnosno da nisu nužne, a ograničavaju kvalitetu života. Ukupno osam ispitanika smatra da su mjere bile kontradiktorne, pri čemu je zanimljiv komentar jedne ispitanice koji pokazuje kako ponekad u susretu s različitim i kontradiktornim informacijama i nije lako donijeti vlastiti stav:

„Poprilično sam bez stava. Jedan dan podržavam, drugi dan mi je to notorna glupost... ne znam, mislim da bi mi čak bilo ok da se kroz medije nisu provlačili slučajevi gdje se propusnice daju za svaku glupost- kao ako imam rezerviran hotel negdje mogu ići, al ako idem kod mame u drugi grad to ne mogu. Eto, to mi nema baš smisla.” (Sugovornica 7)

Situacija u kojoj je većina ljudi provodila više vremena u kući ili stanu nego što je željela utjecala je na samo korištenje stambenog objekta i vrijeme provedeno u njemu. Kako se može vidjeti u tablici broj 2, rad na stambenom objektu čine dvije potkategorije. Naime, sedam ispitanika koristilo se viškom slobodnog vremena za značajnije intervencije kojima se mijenjao fizički izgled objekta, što smo označili materijalnim (pre)uređenjem prostora. U tom kontekstu navedene su akcije kao krećenje, uređenje garaže, adaptacija balkona, sređivanje dvorišta i sadnja stabala u dvorištu. Jedan ispitanik rekao je da inače za radove u kući redovito zovu majstore, ali da je sada prvi put sam krećio te s bratom sastavljao namještaj. Jedan je ispitanik smatrao da mu je rad u garaži pomogao u održavanju dobrih odnosa s rodbinom. Veći dio ispitanika nije imao iskustvo izvođenja značajnih zahvata na stambenom objektu, ali su izjavili da je posebna pažnja bila posvećena održavanju prostora, dakle spremanju, održavanju čistoće, bacanju viškova. Jedna ispitanica tako je rekla:

„I moram reći da je kuća bila tada čišća nego ikada. Stalno je neko išao i brisao. Nismo imali nikakvih većih projekata ali moram reći da je u mom susjedstvu toliko novih ograda odjednom svanulo kao preko noći.” (Sugovornica 15)

Jedna ispitanica (Sugovornica 7) također je rekla da je učestalo dezinficirala prostor te da više nije bilo dozvoljeno ulaziti u obući što je očita reakcija na novu pandemijsku svakodnevicu.

Troje ispitanika, ipak, nije radilo niti na preuređenju objekta niti se posebno posvetilo održavanju objekta. Razlozi koje su se za to navodili su: život u novom objektu kojem nije bilo potrebno dodatno sređivanje, situacija podstanarstva te manjak motivacije za bilo kakvim radom.

Ipak, do bitnih promjena nije dolazilo samo u odnosu spram objekta već i u načinu življenja u objektu. Ono je ključno obilježeno onim što ćemo zvati *pregovaranje inverzije stvarnosti*. Pregovaranje inverzije stvarnosti označava proces suočavanja s novim načinima prostorno-vremenskog rasporeda aktivnosti do kojeg je došlo uslijed naglo nametnutog imperativa redefiniranja života unutar i izvan stambenog objekta. Bitno je utvrditi na koji su način akteri doživjeli mijenjanje životnih navika te u su kojoj mjeri uspjeli uskladiti različite aktivnosti budući da se znatan dio aktivnosti koji se obavljao izvan stambenog objekta učestalije počeo prakticirati unutar objekta. Dakako, pojedinci su se na različite načine susretali i odnosili prema toj pojavi ovisno o za-

poslenju, o tome s kime žive i kakve su im navike bile prije pandemije. Ovaj je proces na različite načine uočljiv u svim aspektima ove potkategorije, a osobito u slučaju rada od kuće te provođenja slobodnog vremena.

Provođenje slobodnog vremena u većini slučajeva bilo je snažno određeno odnosom s ukučanima. Mjere koje su donesene s ciljem sprječavanja širenja pandemije različito su utjecale na promjene dnevnih ritmova pojedinaca pri čemu su osobito kod zaposlenih osoba promjene bile posebno istaknute te su povratno utjecale na čitavo domaćinstvo. Uočljivo je da su se s tim promjenama dnevnih ritmova najlakše nosili parovi bez djece koji ili nisu smatrali da im se život bitno promijenio ili su čak promjene označavali pozitivnima. Takvi sugovornici pozitivnim su ocjenjivali to što su više vremena provodili s partnerom / partnericom, a kao aktivnosti koje su se obavljale spomenute su druženje, ispijanje kave, gledanje filmova i slušanje glazbe. Ipak, situacija se i u slučaju parova bez djece značajno mijenjala ukoliko je dinamika posla remetila neke ranije ritmove. Jedna ispitanica tako je izjavila da je njen zaručnik zbog prirode posla radio znatno više nego inače te je bio odsutan iz stana, a zbog toga je izostalo pozitivno ocjenjivanje razdoblja pandemije.

Ispitanici koji su živjeli u široj obitelji ili s djecom znatno su se teže nosili s promjenama dnevnih ritmova žaleći se pritom da je bilo znatno teže s djecom izići na kraj, da im je u većoj mjeri nedostajalo druženje te da su se osjećali ograničenim zbog toga što zbog sigurnosti ne mogu pozivati prijatelje kući. Jedna ispitanica ocijenila je razdoblje lockdowna na sljedeći način:

„Pa ne bih rekla ništa dobro, samo loše, zato što smo bili stalno zatvoreni, što nismo mogli nigdje izaći. I zato što nama nije ništa jasno, a onda djeci je još manje jasno, pa pogotovo biti zatvoren u četiri zida s malom djecom koja su živahna. Nadam se da toga više neće biti.” (Sugovornica 1)

Već kod ocjenjivanja vremena provedenog kod kuće, a osobito kod korištenja interneta mogu se uočiti značajne razlike među ispitanicima. Korištenje interneta i društvenih medija u razdoblju karantene znatno je povećano, tako da ne čudi činjenica da su i sugovornici, koji su sudjelovali u ovom istraživanju, znatan dio svog vremena provodili na taj način.

Internet i mediji su se, osobito prvih dana karantene, koristili za praćenje vijesti, ali je došlo i do njegova povećanog korištenja u zabavne svrhe, dakle, za gledanje filmova, komunikaciju ili društvene mreže. Ipak, kod sedam ispitanih korištenje medija i interneta bilo je u većoj mjeri kontrolirano te se upotrebljavalo u korisne svrhe. Dakle, uslijed vanjskih ograničenja nastojalo se vrijeme i korištenje interneta posvetiti vlastitom obrazovanju, edukaciji ili razvoju vještina. Jedan od sugovornika internet je iskoristio za dodatnu edukaciju i početak bavljenja znanstvenim radom, a dvojica ispitanika su se prijavili na edukacije koje će im koristiti u poslu ili honorarnom radu.

Međutim, manji dio ispitanika izražavao je negativan stav komentirajući vlastito korištenje interneta i medija. Kao razlog se uglavnom navodi to što je došlo do određenog zasićenja korištenjem interneta i televizije. Jedna ispitanica je rekla:

„Daaa, puno. To mi već po cijele dane. Pogotovo kad smo imali online nastavu, to je bilo – ne ponovilo se. Većinom sam gledala filmove, serije ili čitanje vijesti, prelistavanje mreža.” (Sugovornica 12)

Ipak, kako se može uočiti iz ovog citata, korištenje interneta kod je mnogih neodvojivo od problematike rada od kuće. Kao i ova sugovornica, mnogi nisu zadovoljni tom solucijom zbog čega je od deset ispitanika s iskustvom rada od kuće, njih šest povezivalo rad od kuće s padom ili nedostatkom motivacije, povećanim opsegom posla i nedostatkom druženja. No, ispitanici su također isticali da prilagođavanje toj situaciji ovisi o različitim faktorima, primjerice o nečijem karakteru. O tome svjedoči sljedeći citat:

„Pa u mom slučaju meni je to nezamislivo i jako teško, ali dosta se ljudi dobro snašlo i nekako nisu znali da mogu toliko dobro funkcionirati i da im taj posao nije ni toliko težak za raditi.” (Sugovornica 12)

Četvero ispitanika, koji su ustvrdili da nemaju problema s radom od kuće, to su povezivali i sa svojim poslom za koji su držali da ga je prikladno obavljati na takav način. Jedan ispitanik ustvrdio je da su u njegovoj ustanovi stvari počele efikasnije funkcionirati nakon pojave pandemije. Drugi ispitanik, koji ima relativno pozitivan stav o radu od kuće, rekao je da bi mu, ipak, idealno bilo da radi pola-pola, dakle, ponekad od kuće, a ponekad na radnom mjestu.

Kada je riječ o online kupovanju primjetno je da je ta praksa već uzela znatnog maha među mladima. Najveći broj ispitanih prakticirao ju je i prije pandemije, a uočljivo je da ispitanici imaju jasan spektar proizvoda koji obično naručuju online.

Ipak, ukupno šest ispitanika nije se okušalo u online kupovini, a kao razlog su naveli loše materijalno stanje, odnosno svjesno umanjenu potrošnju tijekom pandemije zbog želje za uštedom ili zbog straha od budućnosti.

Četvero sugovornika izjavilo je da su upravo tijekom pandemije počeli prakticirati online kupovinu ili su je prakticirali znatno više nego prije. Uglavnom su bili zadovoljni tom solucijom te je planiraju i dalje prakticirati.

Promatrajući temu transformacije stanovanja u cjelini može se uočiti kako su se pojedinci na različite načine nosili s novonastalom situacijom uzrokovanom pojavom pandemije COVID-19. Ipak, većina ispitanika nije jednoznačno ocijenila promjene koje su se događale u njihovu korištenju stambenog objekta. U više primjera dolazilo je do

izražaja da jedan faktor, kao primjerice druženje s ukućanima, može biti istovremeno izvor i pozitivnih i negativnih reakcija.

Ipak, kod manjeg broja ispitanih uočljivo je bilo nastojanje da se aktivno provodi slobodno vrijeme, dakle, da se obavljaju aktivnosti za koji se držalo da će imati pozitivnih efekata za budući život. Ovaj način suočavanja sa situacijom može se nazvati razvijanje kompenzacijskih strategija, a najjasnije je došlo do izražaja kod ispitanika koji je rekao:

„I zapravo sam uzeo pozitivnu stvar iz svega toga, da više imam vremena radit na sebi. Uopće ne želim imati nekakav negativan pogled na te neke restrikcije i možda buduće restrikcije koje će trajati ne znam koliko, jednostavno sam se povukao iz tog negativnog mišljenja o tome svemu i okrenuo radu na sebi i izvuć najbolje. Tako da mi neće smetat i znatno utjecat na mene, na raspoloženje.“ (Sugovornik 19)

Nasuprot tome, kod četvero ispitanika dominiralo je nezadovoljstvo načinom na koji su proživjeli razdoblje obilježeno ograničenjem slobode kretanja. Osobito je rad od kuće, ali i povećano korištenje medija, utjecalo na povećanje stresa ili pak dosade koju su ispitanici iskazivali.

Dakle, može se reći da su neki ispitanici stambeni objekt nastojali shvatiti kao prostorni okvir koji im može pomoći da se uspješno nose s nametnutom situacijom te rade ono što će im dugoročno koristiti, dok je drugima stambeni objekt postao „pretijesan“ ili zbog ranije stečenih navika ili stambenih okolnosti u kojima ih je pandemija zatekla. U odnošenju pojedinaca spram stambenog objekta i vlastite stambene situacije razotkrivaju se tako neki od važnih uzroka različitog suočavanja mladih s pandemijском krizom.

5. Zaključak

Provedenim istraživanjem nastojalo se dobiti uvide u to što mladim ljudima iz Vukovara znači dom te na koji su se način promjene povezane s pandemijom bolesti COVID-19 odrazile na njihovo stanovanje.

Dosadašnja istraživanja ukazivala su na to da se razlika između doma i stambenog objekta u kojem se živi najjasnije može izraziti „definiranjem doma kao mjesta: mjesta emocija, mjesta nostalgije, mjesta paradoksa“ (Ursić i Krnić, 2022.: 125). Držimo kako nalazi ovog rada pokazuju da se kod mladih dom doživljava i kao mjesto očekivanja, dakle, kao ideja koja se u stvarnosti realizira u većoj ili manjoj mjeri. Ostvarenje ideje doma ipak se prvenstveno veže uz stjecanje nečega svoga, osamostaljivanje, započinjanje života sa svojom obitelji ili samostalno te s osjećajima sigurnosti, nešto rjeđe sreće. Dakle, o domu se razmišlja kao o očekivanom utočištu, mjestu u kojem se istovremeno može osjećati i sigurno i slobodno, ali i mjestu koje se ili tek počelo stvarati ili se njegovo stvaranje planira u budućnosti.

Smatramo da rezultati idu u prilog tezi o društvenoj konstrukciji ideje doma budući da se inzistiranje na posjedovanju nečega svoga može povezati sa širim društvenim kontekstom. U Hrvatskoj, kao i nizu drugih postkomunističkih država, dominira privatno vlasništvo nad stambenim objektima što je očito ostavilo traga i na mladima kod kojih je posjedovanje vlastite nekretnine povezano sa sigurnošću. U tom kontekstu dom je dominantno povezan s vlasništvom nad objektom koje omogućava sigurnost, a koja nije zajamčena u slučaju najma.

Također, izražena je težnja mladih za ostvarenjem samostalnosti, odnosno težnja za odlaskom iz roditeljskog doma, što je inače u Hrvatskoj praksa koja se u prosjeku prakticira prilično kasno u odnosu na ostale europske zemlje.

U prilog društvenoj konstrukciji ideje doma ide i nalaz da su mladi dom vezivali za budućnost te nisu o roditeljskom domu razmišljali kao o domu, niti su iskazivali bilo kakvu nostalgiju za njim. Držimo, stoga, da se opravdano može pretpostaviti da će se u budućnosti, s novim iskustvima nadopunjavati ili rehijerarhizirati ideja doma ispitanika, međutim hoće li se i na koji će se način to odvijati, to bi tek trebala pokazati buduća istraživanja.

Ovim istraživanjem detektirane su brojne i značajne promjene koje se povezuju s promjenama u korištenju stambenog objekta uslijed izbijanja pandemije koronavirusa. Dosadašnja istraživanja već su pokazala da su ljudi tijekom pandemije razvijali drugačije obrasce provođenja slobodnog vremena u različitim prostorijama svog stambenog objekta pri čemu su pojedine prostorije uz prethodno postojeće zadobivale i neke nove funkcije. Konceptom pregovaranja inverzije stvarnosti u ovom radu povezuju se modificirana prostorno-vremenska organizacija života s društvenim odnosima i općom sposobnošću suočavanja s pandemijom. Ispitanici su, naime, ukazivali na to da su se promijenili brojni aspekti njihova života u kući ili stanu – od prehrambenih navika do odnosa s ukućanima. Pokazat će se pritom da je većini ispitanika teško jednoznačno ocijeniti snalaženje u promjenama koje je prouzrokovala pandemija. Ipak, kod manjeg broja ispitanih uočljive su kompenzacijske strategije kojima se nastojalo što bolje iskoristiti vrijeme provedeno u stambenom objektu, dok je jedan dio ispitanika iskazao nezadovoljstvo pa i svoje nesnalaženje u novonastaloj situaciji.

Držimo da razmatranje različitih promjena do kojih je došlo u korištenju stambenog objekta tijekom pandemije, zajedno s načinima na koje su mladi doživjeli pandemiju, omogućava razumijevanje transformacije stanovanja tijekom pandemije, a samim tim značajno pomaže u razumijevanju načina na koje su se mladi suočili s ovom globalnom društvenom krizom.

Literatura

1. Bagić, D. i Šuljok, A. (2021). „Stavi masku i odmakni se“ – istraživanje determinanti protektivnog ponašanja od bolesti COVID-19 u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor*, 59 (219): 119-147.
2. Birer, E.; Hasgül, E. and Can, E. (2022). Transformation of home environments in pandemic: the concept of “life fits into room” in the new normal. *Open House International* 47 (1): 87-106.
3. Boccagni, P. and Kusenbach, M. (2020). For a comparative sociology of home: Relationship, cultures, structures. *Current Sociology*, 1-12.
4. Braun, V. i Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2): 77-101. ISSN 1478-0887 Dostupno na: <http://eprints.uwe.ac.uk/11735>
5. Byrne, M. (2020). Stay home: Reflections on the meaning of home and the Covid-19 pandemic. *Irish Journal of Sociology*, 28 (3): 351-355.
6. Chung, H.; Birkett, H.; Forbes, S.; Seo, H. (2021). Covid-19, Flexible Working, and Implications for Gender Equality in the United Kingdom. *Gender & Society*, 35 (2): 218-232. <https://doi.org/10.1177/08912432211001304>.
7. Čorkalo Biruški, D. i Ajduković, D. (2012). *Škola kao prostor socijalne integracije djece i mladih u Vukovaru*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert.
8. Gezici Yaşın M. and Düzen N. E. (2021). Altered Meanings of Home Before and During COVID-19 Pandemic. *Hu Arenas*, 27: 1-13. doi: 10.1007/s42087-021-00185-3.
9. Ilišin, V. (2019). Neki problemi društvene integracije mladih u Hrvatskoj, u: Puljiz, V. (Ur.). *Socijalno demografska reprodukcija Hrvatske*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, 165-190.
10. Kusenbach, M. and Paulsen, K. E. (2013). Home: An Introduction, in: Kusenbach, M. and Paulsen, K. E. (Eds.). *Home: International Perspectives on Culture, Identity and Belonging*. Frankfurt: Peter Lang.
11. Mallett, S. (2004). Understanding home: a critical review of the literature. *The Sociological Review*, 52 (1): 62-89.
12. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
13. Miletić, G. M.; Krnić, R. i Majetić, F. (2016). Susjedstvo i socijalna integracija: utjecaj lokalnih društvenih odnosa na percepciju socijalne kohezije u susjedstvu na primjeru Hrvatske. *Revija za socijalnu politiku*, 23 (2): 215-239.
14. Perkins, H. C. and Thorns, David. C. (2012). *Place, identity and everyday life in a Globalizing World*. Palgrave Macmillan.
15. Pandžić, J. (2018). Stambena politika između znanosti i ideologije. *Revija za sociologiju* 48 (3): 329-358.
16. Rihtar, S. (2022). Situacija, očekivanja i izbori sudbina na području Vukovarsko-srijemske županije u komparativnoj perspektivi, u: Živić, D. (Ur.). *Vukovarsko-srijemska županija. Demografski izazovi, kvaliteta življenja i perspektive razvoja*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

17. Rogić, I. (1990). *Stanovati i biti. Rasprave iz sociologije stanovanja*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
18. Seferagić, D. (1993). Kvaliteta svakodnevnog življenja u prostoru. *Prostor*, 1 (2/4): 223-234.
19. Selwyn, T. and Frost, N. (2018). Introduction. Home and Homemaking in a Time of Crisis, in: Frost, N and Selwyn, T. (Eds.). *Travelling Towards Home: Mobilities and Homemaking*. Oxford, New York: Berghahn Books.
20. Svirčić Gotovac, A. (2020). Učinci procesa privatizacije stanovanja u postsocijalističkoj Hrvatskoj. *Geoadria*, 25/2: 151-176.
21. Ursić, S. i Krnić, R. (2022). Prostori doma – kultura stanovanja kao sociološki koncept. *Sociologija i prostor* 60, 223 (1): 111-131.
22. Vyas, L. and Butakhieo, N. (2021) The impact of working from home during COVID-19 on work and life domains: an exploratory study on Hong Kong. *Policy Design and Practice*, 4 (1): 59-76. DOI: [10.1080/25741292.2020.1863560](https://doi.org/10.1080/25741292.2020.1863560)
23. Žanić, M. (2017). *Kultura sjećanja između emocija i institucija. Reprezentiranje Vukovarske bitke od 1991. do 2016*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
24. Žanić, M.; Miletić, G. M. i Bendra, I. (2019). Kvaliteta života mladih iz Vukovarsko-srijemske županije u uvjetima suvremene demografske krize. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 28 (3): 187-210.
25. Živić, D. (2019). Migracijska komponenta ukupnoga kretanja stanovništva Vukovarsko-srijemske županije 2001. – 2017. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*, 539, 54: 163-203.

Be Responsible, Stay at Home! Significance of Home for the Youth of Vukovar during the COVID-19 Pandemic

Mateo Žanić

Institute of Social Science Ivo Pilar – Centre Vukovar, Croatia
e-mail: mateo.zanic@pilar.hr

Ivana Bendra

Institute of Social Science Ivo Pilar – Centre Vukovar, Croatia
e-mail: ivana.bendra@pilar.hr

Ines Milanković

e-mail: ines.kreesic@gmail.com

Abstract

After the COVID-19 pandemic broke out and numerous measures restricted our movement, investigation of the relation between home and living conditions gained more importance. This paper, on the example of young citizens of Vukovar, tries to find out what the youth consider their home and how the pandemic influenced the way a residential unit is used. We used semi-structured interviews to conduct the research, and altogether twenty interviewees, aged 18 to 30, participated. The conducted thematic analysis resulted in two themes being recognized: *General attitudes toward the living situation* and *The transformation of the living situation after the breakout of the COVID-19 pandemic*.

It showed that the research population associates home firstly with ownership relations, social relations, and feelings. In short, young people want to have their own place, live independently from their parents, and feel safe.

The results also showed that the pandemic, in different ways, influenced the way young people use the objects they live in. The differences existed in the way they use their free time, in their relationship with the people they live with, as well as their work habits and obligations. Those changes are a part of the concept of reality inversion negotiations, which points to the activity re-structuring that happened within the residential unit and outside of it. We concluded that the residential unit transformation greatly contributed to the understanding of the way young people reacted to the measures of movement restrictions, and the pandemic in general.

Key words: Home, housing, youth, Vukovar, reality inversion negotiations, COVID-19 pandemic, qualitative research.